

Officieel is Paul Witteman journalist en tv-presentator, van het succesvolle *Pauw & Witteman*. Maar eigenlijk is Paul Witteman vooral bezig met muziek, ‘de meest indringende kunstvorm die er bestaat’. Morgen verschijnt een nieuw boek van hem: *De Onvoltooiden - Wat de grote componisten nog te zeggen hadden*.

Door **Wilma de Rek**

De rijkdom van het onvoltooid

Op zijn begrafenis wil hij in elk geval Bach horen (ook al kan hij dan vermoedelijk niets meer horen), en wel het begin van de Actus Tragicus: *Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit*. Paul Witteman: ‘Bach heeft niet echt een requiem geschreven, zoals Mozart, maar wel deze Actus Tragicus; een cantate die bedoeld was voor de begrafenis van een of andere rijke gravin. Het begin daarvan is heel erg mooi.’ En verder natuurlijk iets van Fauré, zijn lievelingscomponist. ‘Niet het hele requiem, dat is te veel eer voor mij, maar bijvoorbeeld In Paradisum; dat staat een beetje los van al dat getreur. Als ik al begraven word hè, dat laat ik graag aan de nabestaanden over.

‘Het mooiste zou natuurlijk zijn: géén begrafenis, maar wel een muzikale bijeenkomst. Mocht het zo iets worden: ik heb wel genoeg musici in mijn vriendenkring om bijvoorbeeld het dubbelvioolconcert van Bach te laten spelen.’ Hij begint vast te glimmen van voorpret.

‘Daar zit vaart in en het is niet al te treurig. Het heeft een erg mooi adagio. Dat is ook gespeeld toen mijn moeder overleed. En ik weet nog dat ik het toen niet droog hield, terwijl... ik bedoel, mijn moeder was 84. Het was niet erg dat ze dood ging. Je probeert op zo’n moment krachtadig nonchalant om je heen te kijken en net te doen of er niets aan de hand is. Maar dat lukte niet.

‘Ja, daar schaam ik me dan voor. Ook omdat er allemaal broers om me heen zaten, en dat zijn tamelijk afstandelijke types. Er zit kennelijk iets in dat adagio dat de mensen niet onberoerd laat.’

De Onvoltooiden – Wat de grote componisten nog te zeggen hadden, heet het nieuwe boek van Paul Witteman (1946). Het gaat over schilders wier kunstwerken onaf en verweesd op de schildersezal achterbleven nadat hun schepper, getroffen door de vliegende koorts, het loodje had gelegd. En het gaat vooral over componisten die sterven terwijl ze nog maar een paar delen of zelfs maar maten van een potentieel meesterwerk op papier hadden gezet.

Iedereen die de film *Amadeus* heeft gezien, kent de beelden van een stervende Mozart die met zwakke stem de altpartij van het Lacrymosa voorzingt aan zijn collega Salieri, die laffe, nare middelmatige loser, die zijn rivaal het graf in heeft gejaagd omdat hij diens goddelijke genialiteit niet kan verdragen. In werkelijkheid zat niet Salieri aan Mozarts sterfbed, maar Mozarts leerling Franz Süssmayr, die het Requiem na Mozarts dood voltooide. Hele delen van Mozarts Requiem (Sanctus, Benedictus, Agnus Dei) zijn door Süssmayr gecomponeerd of afgemaakt (Lacrymosa).

Morgen, als *De Onvoltooiden* wordt gepresenteerd in het Conservatorium van Amsterdam, gaat Paul Witteman in debat met Clemens Kemme, die in 2006 een nieuwe, eigen voltooiing van Mozarts Requiem presenteerde. ‘Hij is uitgegaan van de Süssmayr-versie en daarbij heeft hij gekeken: wat doet Süssmayr niet goed, wat ik be-

Paul Witteman

Foto Guus Dubbelman / de Volkskrant

‘Ik ben als musicus niet geslaagd. Dan viel je bij ons thuis af, je deed er niet meer toe’

ter kan? Toen kwam ie toch nog op heel wat. Maar bijvoorbeeld Lacrymosa, dat goeddeels van Süssmayr is, heeft hij onaangetast gelaten. Het Lacrymosa hoeven ze bij mijn begrafenis overigens niet te spelen. Dat is weer té. De muziek zelf is natuurlijk bepaald geen kitsch, integendeel, het is schitterend mooi. Maar het rare is dat ook iets dat heel mooi is, kitsch wordt als het maar vaak genoeg gespeeld is. Daar kunnen de makers niks aan doen.

‘Dat walsje van Sjostakovitsj is kitsch geworden, terwijl het ooit

een buitengewoon originele wals was, met een bijzondere melodie. Daar moet je met het Lacrymosa ook voor oppassen. Toen ik me voor het boek in dat Requiem verdiepte, heb ik het Lacrymosa wel weer heel lang in mijn hoofd gehad. En ik kon het er met de beste wil van de wereld niet uitkrijgen. Dat geldt ook voor het openingsdeel van het Requiem, de eerste maten, voordat ze gaan zingen. Die vind ik echt ongelooflijk groots. De rest raak ik wel weer kwijt.

‘Ik hoor tot de weinige muziek liefhebbers die vinden dat Mozart ook wel eens iets niet goed heeft gedaan. Dat hij ook wel eens niet in vorm was. Dat mag ik van Maarten ’t Hart, met wie ik vaak mail, niet zeggen. En ook van Clemens Kemme niet. Die zegt: noten van Mozart, daar kom ik niet aan. Ik zei: nou, er zijn wel symfonietjes waaraan ik duidelijk hoor dat Mozart die dag niet in topvorm was. Daar denkt Kemmer héél anders over. Volgens hem was er geen enkele dag waarop Mozart niet in topvorm was.’

De Onvoltooiden bestaat slechts voor de helft uit stukken over onvoltooides composities. ‘Ik heb me

beperkt tot de interessante verhalen. De stukken waar musicologen zich op hebben geworpen, waar de vraag is gesteld: a. heeft ie het goed afgemaakt? En b: mócht ie het eigenlijk wel afmaken? Wat wilden de nabestaanden? Wat had de componist er zelf van gevonden? Dat zijn allemaal vragen die onmiddellijk in je opwellen. Ik wilde niet te veel in detail treden. Ik schrijf voor gewone muziekliefhebbers; je kunt niet met parallelle kwinten aankomen. Ik ben zelf een heel goed criterium. Zodra ik het zelf niet met begrip, ben ik eigenlijk al te ver gegaan.’

Het tweede deel van het boek is gevuld met columns die eerder in de *Volkskrant* stonden, maar nog niet in boekvorm waren verschenen. In 2007 is Witteman met die column gestopt. ‘Als je tien keer per dag gebeld wordt over je tv-programma terwijl je net lekker bezig bent met Sibelius, is dat niet goed voor Sibelius en ook niet voor het programma. En verder heb ik bepaalde opvattingen over moderne muziek en over opera die niet helemaal sporen met de opvattingen van Roland de Beer, die voor de *Volkskrant* over klassieke muziek schrijft. Hij zei daar een keer iets

van, en ik merkte dat ik me vanaf dat moment beperkt ging voelen om mijn mening te geven.’

De behoefte om over muziek te schrijven, bleef. Afgelopen voorjaar hoorde hij op de radio iemand het tweede vioolconcert van Beethoven aankondigen. Alleen: dat bestaat helemaal niet. Het tweede vioolconcert van Beethoven dat op die voorjaarsdag in het Concertgebouw werd gespeeld, was in werkelijkheid het tweede vioolconcert van een Nederlandse musicoloog, Cees Nieuwenhuizen, die wat met een onvoltooid jeugdwerkje van Beethoven was gaan stoeien.

Heiligschennis

Pure heiligschennis, vindt Witteman. ‘Je kunt zeggen: het gaat maar over stukjes muziek. Maar dat is toevallig wel de allerbeste en meest indringende kunstvorm die er bestaat.’ Hij citeert in zijn boek met instemming het advies van Hugo Shirley, recensent van *MusicalCriticism.com*: ‘Laat het werk van grote meesters met rust, tenzij je zelf een genie bent. En als je toevallig een genie bent, steek dan alle energie in werk van jezelf.’

Paul Witteman groeide op met muziek. Zijn moeder was een telg

uit de Andriessen-familie, die grote componisten als Hendrik, Louis en Jurriaan voortbracht. Aan tafel werd niet gesproken – het was een kil gezin – maar naar muziek geluisterd, via de radio of een grammofoonplaat. Muziek was alles. Toch kwam er weinig bijval van familieleden toen Witteman een paar jaar geleden in de krant over muziek begon te schrijven.

‘Er werd heel wisselend op gereageerd. Überhaupt wordt op mij heel wisselend gereageerd. Een nicht van mij heeft een boek over de familie geschreven. *Toen kwam moeder met een mes*, heet het. Daarin heeft ze mij als een quizmaster opgevoerd. Dat geeft wel aardig weer hoe ze in mijn familie over televisie denken.

‘Ik ben de jongste, van die generatie dan, en als potentieel musicus niet geslaagd. Dan val je af. Ik was 7 jaar toen ik begon met piano spelen, en ben gestopt toen ik 11, 12 was. Ik had een heel goed gehoor, maar ik had ook last van een soort notenblindheid. Dus ik kon er niet veel van – nu nog niet trouwens. Na de hbs ben ik schoolmuziek gaan studeren aan het conservatorium. Muziek was toch mijn grote liefde, ik dacht: dit is *second best*, je

Witteman & televisie

Hoe lang nog?

‘Ik ga in elk geval door met werken tot de dood erop volgt. Wel wil ik het moment voor zijn waarop mensen zeggen: godallemachtig, heb je die kop ook weer. Dat kan. Aart Zeeman is niet meer op de buis. ‘Wat betreft Pauw & Witteman: in de Nederlandse politiek gebeurt heel veel. Je kunt nu al voorspellen dat de komende twee jaar erg leuk worden. Dus als je mij vraagt hoe lang ik dit programma nog blijf doen: in elk geval nog twee jaar, en vermoedelijk langer, als het succes aanhoudt. Waar ik wel eens aan heb gedacht is een programma op zondagochtend, vóór Buitenhof. Een ontbijtprogramma als *Frost on Sunday*. Als je dat goed doet, kun je daar een mooi vast publiek mee opbouwen.’

P & W versus Barend & Van Dorp?

‘Ik ken de ontstaansgeschiedenis van dit programma erg goed. Het is los van *Barend & Van Dorp* ontstaan; Jeroen en ik presenteerden samen *NOVA Politiek*. We vonden het leuk om met elkaar te werken, wat bijzonder was omdat we totaal verschillende mensen zijn. Toen de nieuwe zenderindeling kwam, heb ik voorgesteld dit programma te gaan maken op de late avond.’

Wie zijn de opvolgers voor Pauw & Witteman?

‘Joost Karhof is een enorm talent, maar hij moet nog zoeken naar het juiste programma daarvoor. Ik vond hem bij NOVA het best. Ik denk dat hij zelf meer de kant van Matthijs van Nieuwkerk op wil. Dat zou ik hem overigens ontraden. Joost in ons programma? Jaah. Op de plek van Jeroen dan. En mijn eigen opvolger, tja. Ik dacht eerst dat Rob Trip dat zou worden, maar die heeft ervoor gekozen alle trivialiteit buiten de deur te houden. Eigenlijk is Jeroen de beste opvolger van mijzelf.’

kant er je brood mee verdienen. Thuis werd over mijn keuze vooral meewarig geglimlacht.

‘Weet je, als je niet echt heel erg goed was, dan deed het er verder niet meer toe. Of ik nu treinconductor werd of schoolmuziek ging studeren, dat maakte eigenlijk niet meer uit. Ik zal toch al in de onderste regioen van het vakgebied. Ze maakten zich überhaupt niet veel illusies over mijn maatschappelijke ontwikkeling. Ik had de hbs afgemaakt, maar dat stelde bij ons niet zoveel voor. Als je niet het gymnasium had gedaan, behoorde je tot de mensen die eigenlijk amper een opleiding hadden gevolgd.

‘Toen ik die stukjes ging schrijven, reageerde mijn broer Wim, die les gaf aan het conservatorium, met een mengeling van respect en jaloezie. Hij is zelf bezig een boek te schrijven over muziektheorie. Een heel ingewikkeld boek, ik vind het knap maar ik begrijp er geen bal van. En hij begrijpt weer niet hoe ik het aandurf zo associatief en zonder muziektheoretische kennis over een Mahler-symfonie te schrijven. Hij denkt natuurlijk ook: waarom schrijf ik een heel boek over muziektheorie waar ik

jaren aan werk en moet ik maar afwachten hoe dat valt, terwijl Paul goede sier maakt met snel geschreven stukjes van 500 woorden?’

‘Van de anderen heb ik niks gehoord. Ook geen honend commentaar – niet eens, zal ik maar zeggen. Je moet niet aan Louis Andriessen vragen wat hij van mijn stukjes vindt. Wat ik doe is zó veel klassen lager dan waar hij mee bezig is. Ik vind zijn muziek overigens heel erg goed.

‘Die enorme afstand ten opzichte van wat ik doe, is er vanaf het begin geweest. Mijn vader was politicus en is dat helemaal op eigen kracht geworden – zijn vader was schoenlapper en had zelfmoord gepleegd. Hij woonde in Nieuwendam, aan de dijk, waar Wouter Bos nu woont. In het lage gedeelte had hij al zijn uit Italië afkomstige leder opgeslagen om daar schoenen van te maken. Op een dag liep alles vol. Toen was het armoede geblazen en heeft hij er een einde aan gemaakt.

‘Mijn vader, die toen een jaar of twintig was, was in één klap verantwoordelijk voor de hele familie. Hij heeft mijn grootmoeder in huis genomen – tot zeer groot verdriet van ons allemaal want het was een nare vrouw –, hij heeft voor zijn broers en zusters gezorgd. En hij trouwde met mijn moeder. Zij vertegenwoordigde een grote artistieke familie. Vanaf toen gold dat ook voor hem. Er zat niks tussen, hij paste zich onmiddellijk aan; het was rechtstreeks vanuit de werkplaats naar het intellectuele milieu.

‘Ik heb hem nauwelijks gekend, maar ik denk dat het een buitengewoon intelligente man was. We hadden geen contact. Ook niet een slecht contact. Gewoon geen. Hij zat in zijn studeerkamer, ik op zolder. Het was een groot huis. Je had geen last van elkaar. Mijn oudste broer, Piet, heeft alles van hem overgenomen. Het huis, de carrière. Hij is rechter geworden.’

‘Mijn broer Wim zegt dat ik meer een Andriessen ben dan een Witteman. Omdat ik streef naar succes, denk ik, of misschien vind hij wel dat ik de ijdelheid van de Andriessens heb. In mijn muzikale voorkeur ben ik het wel. De Andriessens zijn meer Frans georiënteerd, de Wittemannen Duits. Ravel, Debussy, Fauré, César Franck, die staan bij mij heel hoog aangeschreven. Maar ik speel ook wel eens stukjes van Brahms hoor, als er niemand thuis is.’

Een half uur tot een uur per dag speelt hij piano. ‘In het openbaar spelen doe ik nooit meer. Een paar weken geleden nam Vera Keur afscheid als voorzitter van de VARA; de organisatie had gevraagd of ik iets wilde spelen. Ik had gekozen voor een stukje uit een étude van Chopin. Het was samen met het Nederlands Blazersensemble. Ik ben dan zó verschrikkelijk nerveus. Omdat ik weet dat ik iets ga doen waar ik niet goed in ben.

‘Trillende handen had ik, ik sloeg twee keer mis, terwijl ik het thuis honderd keer achter elkaar foutloos kan spelen. Die jongens van het orkest hadden enorm met me te doen. Televisie, dat kost me geen enkele moeite. Maar Chopin spelen in het openbaar lukt me niet. Zelfs als mijn vriendin luistert, word ik al zenuwachtig.’